

ЛІТЕРАТУРА

1. Івченко А. Тлумачний словник української мови / А. Івченко. – Харків : Фоліо, 2006. – 540 с.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин : уч. пособ. для вузов (под ред. А. П. Садохина). – М. : ЮНИТА-ДАНА, 2002. – 352 с.
3. Тен О. П. Символические основы межкультурной коммуникации / О. П. Тен // Гуманитарные и социологические науки. – 2007. – № 6.
4. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 384 с.
5. Gudykunst, William B. & Mody, Bella, eds. Handbook of International and Intercultural Communication. Second edition – Thousand Oaks / London / New Delhi : Sage Publications, 2002.
6. Porter, R.E. & Samovar, L. A, eds. Intercultural Communication: A reader. Fifth edition. – Belmont : Wadsworth Publishing Company, 1988.
7. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? // Intercultural Communication. – 2003–2004. – № 6.
8. Чечет Т. Межкультурное обучение как дидактическая система / Т. Чечет. – Zmogus ir zodis, 2007. – № 3. – С. 71–75.

РЕЗЮМЕ

А. В. Козак. Феноменология межкультурной коммуникации: теоретические аспекты.

В статье осуществлен анализ научных позиций, который касается раскрытия феномена «межкультурная коммуникация» как особенного вида коммуникации. Поднимается вопрос уместности межкультурного обучения студентов.

Ключевые слова: культура, язык, коммуникация, межкультурная коммуникация.

SUMMARY

A. Kozak. Phenomenology of intercultural communication: theoretical aspects.

The article deals with the analysis of scientific positions as to the discovering of the phenomenon «intercultural communication» as the special type of communication, the question of appropriateness of the intercultural teaching of students raises.

Key words: culture, language, communication, intercultural communication.

УДК 37.048.4:314.6

І. М. Мачуська

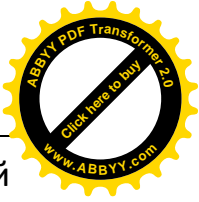
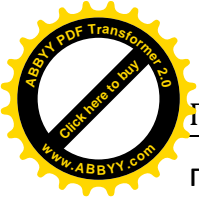
Інститут проблем виховання НАПН України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ

У статті проаналізовано теоретичні підходи щодо проблеми професійного самовизначення учнів у психолого-педагогічній літературі. У більшості праць вітчизняних і закордонних учених професійне самовизначення старшокласників розглядається як одна із сторін особистісного самовизначення.

Ключові слова: професійне самовизначення особистості, процес професійного самовизначення, професійна спрямованість особистості, професійна орієнтація.

Постановка проблеми. Кардинальні соціально-економічні зміни, що відбулися протягом останнього часу в суспільстві, обумовлюють необхідність перегляду підходів до розв'язання багатьох психолого-педагогічних проблем національної школи, зокрема – проблеми підготовки старшокласників до

професійного самовизначення. З цією проблемою щільно пов'язана й проблема професійної орієнтації учнів, для якої процеси загальної демократизації суспільства та гуманізації школи потребують розробки нових підходів до організаційно-педагогічного забезпечення процесу усвідомленого вибору молоддю людиною майбутньої професії.

Аналіз актуальних досліджень. Вітчизняною і зарубіжною психолого-педагогічною наукою накопичено значний досвід в галузі професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді, які у значній мірі визначають сучасні підходи до розв'язання згаданих проблем. Психолого-педагогічні аспекти професійного самовизначення учнів досліджували Г. Бас, С. Батишев, Ю. Гільбух, О. Голомшток, Є. Клімов, М. Захаров, Г. Костюк, Є. Павлютенков, К. Платонов, К. Сазонов, В. Симоненко, С. Чистякова, Б. Федоришин.

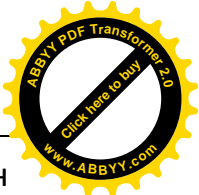
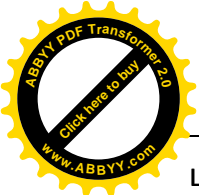
Проблема підготовки особистості до вибору професії чільне місце посідає і в працях закордонних науковців. Серед найвідоміших концепцій – підходи В. Врума, Д. Дьюї, А. Маслоу, А. Ро, Д. Сьюпера, С. Фукуями, Дж. Холанда.

Мета статті – теоретичний аналіз поняття професійного самовизначення учнів у психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних і закордонних авторів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «професійне самовизначення» тісно пов'язане з поняттям соціальної зрілості особистості, основу якого складає співвідношення молоддю людиною своїх потреб, інтересів, схильностей, здібностей з реальними умовами їх реалізації, усвідомлене визначення свого місця і ролі в житті суспільства. Понятійний апарат досліджуваної проблеми складається із ланцюжка взаємопов'язаних визначень: життєве самовизначення, вибір сфери трудової діяльності, професійне самовизначення.

Питання професійного самовизначення молоді розглядаються у працях низки педагогів і психологів, які спричинили значний вплив на розвиток сучасної педагогічної теорії і практики професійної орієнтації учнівської молоді.

У своїх судженнях про вибір професії П. Блонський стверджував необхідність забезпеченню максимальної його свободи і прийнятності для особистості. «Основні причини, що спонукають учня обирати для себе ту чи іншу професію, – відмічав він у статті «Вибір професії», – це, по-перше, те,

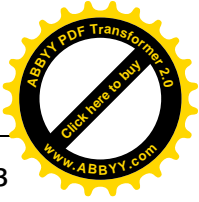
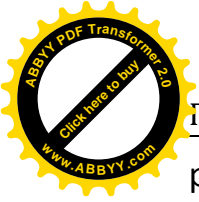

що ця професія, даний вид роботи йому подобається, і по-друге, те, що він здатен до цього. Схильність і здібність – дві основні причини професійного самовизначення підлітка, якщо не зважати, що лежать поза учнем і не залежать від його волі». У процесі ознайомлення школярів з майбутніми професіями П. Блонський особливе місце відводив забезпеченню безпосередньої їх участі у трудовій діяльності під час якої, на його думку «...учень отримує можливість завчасно віднести себе до обраної професії і навіть частково випробувати себе у ній». Тільки в такому разі вибір професії може бути зроблений осмислено. Він підкреслював, що спеціально організована виховна робота з ознайомлення школярів з різноманітними професіями застереже учня від занадто легковажного вибору професії, сформує його професійне самовизначення у потрібному для суспільства напрямі [1].

Особливе значення професійному самовизначенню приділяв А. Макаренко, який вважав за необхідне «... услід за якостями особистості, за її схильностями і здібностями, направити цю особистість у найбільш потрібну для неї сторону» [5]. Така акцентуація уваги до проблеми особистості особливо актуальна у наш час, коли гостро стоїть проблема необхідності концентрації зусиль педагогів на завданні розвитку індивідуальних можливостей учнів, на забезпеченні вибору для кожного професії, яка б найбільш відповідала його здібностям.

Видатний учений-педагог В. Сухомлинський, розвинувши ідеї своїх попередників, зробив значний вклад в наукову і практичну розробку педагогічної концепції розвитку дитини. У науково-педагогічній спадщині В. Сухомлинського вагоме місце займає проблема вибору майбутньої професії учнями. Плани професійного майбутнього особистості є суттєвим компонентом організації її життя. Вони спочатку формуються в більш узагальненій формі і являються особливим рівнем і станом соціального самовизначення на тій стадії його розвитку, яка безпосередньо передуює конкретному професійному вибору [7].

У педагогічній літературі можна зустріти кілька підходів до визначення вікового періоду, сенситивного для підготовки школярів до професійного самовизначення. Ряд дослідників вважають, що професійне самовизначення є не одномоментним актом вибору, а має динамічний та усвідомлений характер і здійснюється на всіх етапах життя людини. У той же час, кожний із вікових етапів має специфічні особливості в плані

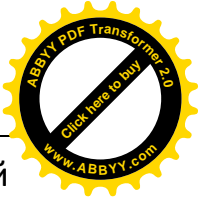
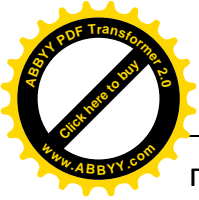

реалізації зазначеної вище задачі. Так, основою відповідної роботи з учнями 1–8 класів можна вважати формування загальної, без здійснення конкретного вибору, готовності до професійного самовизначення.

Для учнів 9–11 класів центр ваги педагогічної роботи переноситься на надання допомоги в конкретних виборах професій і спеціальностей. Саме в цей період головна увага молоді людини зосереджується на розвитку мотиваційної сфери особистості: визначення свого місця в житті, формування світогляду і таке інше. Нова соціальна ситуація – необхідність визначення свого місця в житті, призводить до формування нової і центральної для цього віку духовної потреби – потреби в життєвому, і, як наслідок – професійному самовизначенні. Коли ми говоримо про професійне самовизначення в ранньому юнацькому віці, то в цьому випадку мова йдеться саме про психологічне новоутворення, оскільки професійні наміри, що зустрічаються на більш ранніх вікових етапах, включені в систему інших потреб, характерних для кожного з них. Так, для молодших школярів вибір професії пов'язаний із прагненням брати участь у житті дорослих і є, як правило, елементом рольової гри, що задовольняє цю потребу.

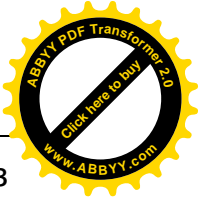
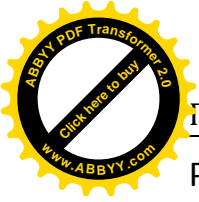
Для молодших підлітків вибір професії є скоріше формою втілення мрії про своє майбутнє і при цьому власне зміст професії часто лежить поза сферою їх інтересів. У підлітків мотиваційний центр вибору професії тяжіє до галузі прагнень, не пов'язаних безпосередньо з майбутньою трудовою діяльністю, наприклад, прагнення знайти самостійність. Тільки в ранній юності проблема самовизначення стає актуальною для особистості і визначає її помисли і переживання. Життєвий план у точному змісті цього слова виникає тільки тоді, коли предметом міркування стає не тільки кінцевий результат, але і способи його досягнення, шлях, по якому має намір йти людина, і ті об'єктивні і суб'єктивні ресурси, що можуть йому знадобитися. На відміну від мрії, яка може бути як активною, так і споглядальною, життєвий план – це план діяльності. Отже, у ранній юності істотно змінюються внутрішні умови, що опосередковують зовнішні впливи на особистість і потребу в самовизначенні. Вони набувають домінуючого характеру і, як наслідок, виникає внутрішня тенденція до інтеграції вже сформованих властивостей і ставлень.

Психологічний зміст потреби в самовизначенні визначається домінуючим мотиваційним комплексом особистості. В одних випадках домінуюче значення мають ідейні комплекси; в інших – переважає

прагнення до самоствердження, максимальної реалізації можливостей особистості; у третіх – прагнення до задоволення матеріальних потреб, збереженню звичного способу життя і таке інше. Становлення потреби у самовизначенні визначає виникнення нового джерела розвитку особистості, як-от – протиріччя між потребою і вимогами діяльності, якій надається перевага, з однієї сторони, і знаннями, уміннями, здатностями, необхідними для реалізації поставленої школярем мети – з іншої сторони. Зв'язок між потребою в самовизначенні і її предметом, тобто професією, має не прямий, а опосередкований характер. У психологічному плані такою проміжною ланкою, на думку ряду дослідників, є інтерес до професії, тобто наявність інтересу є необхідною передумовою виникнення діяльності і встановленням конкретних зв'язків між суб'єктом самовизначення і предметним світом. Психологічну обумовленість вибору професії розглядає також А. Голомшток [3]. У ході дослідної роботи він виділив ряд умов, які сприяють формуванню професійних інтересів та намірів і в кінцевому рахунку професійному самовизначенню. Визначальне місце в ході професійної орієнтації особистості відводиться професійному самовизначенню як процесу прийняття рішення стосовно вибору майбутнього напрямку трудової діяльності. Професійне самовизначення при цьому полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей і співставлення своїх можливостей з вимогами професій до спеціаліста; усвідомлення своєї ролі в цій системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей, самореалізацію згідно з метою.

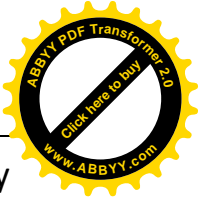
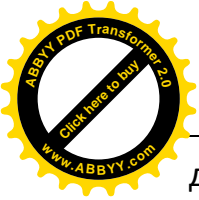
Втіленням такого підходу може слугувати концепція розвитку людини як суб'єкта праці, розроблена Є. Клімовим. Людина як суб'єкт праці у своєму розвитку проходить ряд стадій, кожна з яких характеризується своїми особливостями оволодіння соціальним досвідом формування професійної самосвідомості. Є. Клімов виділяє особливу стадію – стадію оптації, що завершується формуванням реалістичного, чіткого уявлення про свій труд і своє місце у ньому, оформлення професійних планів. Виходячи з тих же методологічних принципів він визначає вибір професії, як системний процес, включений в контекст більш загальної системи – життєвого самовизначення, з одного боку, та освоєння професії (тобто формування психологічної системи діяльності) – з іншого.

Рішення приймає особистість – суб'єкт вибору у специфічній ситуації з високою необмеженістю на основі становлення, усвідомлення, співвіднесення та погодження компонентів ситуацій вибору в процесі здійснення різних видів діяльності. Професійне самовизначення це продуктивний, творчий процес, що завершується формуванням цілей, шляхів та засобів освоєння професій [4].

Дослідження життєвого самовизначення мають у науці давню традицію. Поняття життєвого шляху особистості уведено С. Рубінштейном. На його думку, вирішальну роль для життєвого самовизначення, життєвого шляху особистості відіграють ситуації вибору, які визначають напрям подальшого розвитку, способи самореалізації, тобто ситуації особистісного самовизначення. Особистісне самовизначення – активний, творчий процес, ці його особливості проявляються у плануванні та здійсненні свого життєвого шляху, у тому числі і професійного [6]. Висвітлюючи психологічний аспект проблеми, важливо відмітити думку багатьох психологів про те, що процес професійного самовизначення – особлива діяльність, обумовлена внутрішніми психологічними особливостями особистості. Процес професійного самовизначення обумовлений інтересами та нахилами учня, його самооцінкою та рівнем домагань, ідеалами та ціннісними орієнтаціями, емоційними установками та рівнем розвитку вольових якостей. Піки у професійному самовизначенні співпадають з піками соціального розвитку школярів, які приходяться на старший шкільний вік. Л. Божович підкреслює, що у старшому шкільному віці розвиток самосвідомості приводить підлітків до потреби в самовизначенні та визначенні свого місця у якості майбутнього члена суспільства [2]. Вона відмічає складність процесів вибору професії, його прогностичний характер та обумовленість соціальною ситуацією розвитку у кожному віковому періоді. Такий вибір професії обов'язково передбачає достатньо високий ступінь психічного розвитку школяра та рівень його життєвої зрілості, зокрема наявність у нього свідомого трудового та життєвого досвіду.

Психологічний аспект професійного самовизначення досліджується у працях П. Шавіра [8]. Він дає аналіз внутрішніх факторів професійного самовизначення особистості учнів, їх власної активності як суб'єктів професійного вибору. Важливе значення надається допомозі школяреві у правильному співвіднесенні власних інтересів та можливостей з потребами народного господарства і вимогами професій. Професійне самовизначення

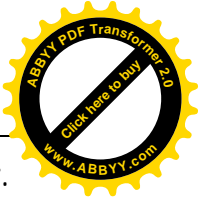
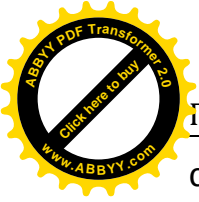

детерміновано такими особистісними передумовами, як здатність до аналізу вимог майбутньої професії, правильна самооцінка придатності до даної професії, рівень розвитку вольових якостей, життєвий досвід.

Однією з найбільш значних теорій професійного самовизначення в закордонній науці є теорія Д. Сьюпера. Узагальнюючи практичний досвід та дані, одержані в дослідженнях професійного розвитку, Д. Сьюпер дійшов висновку, що правильно говорити про професійне самовизначення як про довготривалий процес професійного розвитку, під час якого людина проходить низку стадій, що відповідають певним віковим періодам, та відображають особливості прийняття професійно важливих рішень. В ході професійного розвитку людина приймає рішення, яке визначає напрям подальшого розвитку. Ключовим поняттям у теорії Д. Сьюпера є поняття: «Я-концепція». Професійна «Я-концепція» являє собою сукупність установок, які обумовлюють професійний вибір, чекань по відношенню до світу праці, своєму місцю у ньому [11].

У подальшому професійне самовизначення досліджувалось Дж. Холандом, яким була розроблена «теорія типів». Згідно з цією теорією, людина обирає таку професію, яка найбільш відповідає його типу особистості. Всіх людей, на думку Дж. Холанда, можна поділити на шість типів: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. По відношенню до кожного з типів у конкретної людини можна визначити показник схожості. Ці показники утворюють профіль – тип особистості. Більшість професій можуть бути описані у тих же типах, оскільки основна складова професійного середовища за Дж. Холандом – це люди. Будь-яке професійне середовище має профіль аналогічний особистісному, людина прагне вступити у професійне середовище відповідно до його типу особистості, в свою чергу середовище відбирає людей у відповідності з власним профілем. Після вибору професії та входження людини у певне професійне середовище поведінка її обумовлена взаємодією між її особистісним типом та середовищем, у якому вона знаходиться [9].

А. Ро підкреслює значення раннього дитинства в професійному самовизначенні. Професійна спрямованість особистості, згідно з її теорією, формується під впливом відносин «батьки-дитина». А. Ро припустила, що доброзичливі відносини між дитиною та батьками зумовлюють вибір професії, пов'язані із спілкуванням: холодні відносини формують

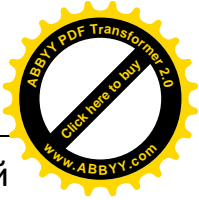
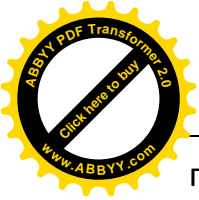
спрямованість на професії не пов'язані із спілкуванням, орієнтовані на об'єкт. А. Ро була розроблена класифікація професій відповідно до предмету праці, призначена для профконсультантів. Ця класифікація набула широкого застосування у працях, пов'язаних із складанням професіограм [10].

Розповсюдженими у закордонній науці є теорії очікування. В. Врум, один із авторів цих концепцій, в аналізі проблем професійного самовизначення виділяє професійні переваги власне, професійний вибір та професійні досягнення. На його думку, вибір професії обумовлений професійною перевагою, а також очікуванням суб'єкта можливої досяжності обраної професії [12].

Поява у профконсультації групи теорій індивідуальності пов'язана з популярністю у закордонній науковій літературі таких понять, як самовираження, самореалізація, самоактуалізація, саморозуміння, самооцінка. В цій теорії професійне самовизначення розглядається як спосіб саморозуміння (Л. Сьюпер), самоактуалізації. Професійні переваги, при цьому трактується як спроби реалізації уявлень, що склалися про себе. Низка вчених описують професійне самовизначення як вибір відповідного соціального оточення у професійній сфері, оцінюють шанси індивіда на успіх у даній професійній групі через визначення його схожості з членами групи [11].

У такому випадку основний наголос робиться на розвиток професійної зрілості молоді, спонукання її до самоактуалізації. Суб'єкту необхідно мати можливість самому сформулювати раціональні альтернативи професій, шляхи її досягнення та здійснити свідомий вибір. На думку закордонних вчених, які розробляють ці теорії, раціональному вибору часто заважають емоційні установки людини. Ось чому потрібно допомогти звести до мінімуму фактори, які не відносяться до справи. На основі ретельного аналізу та інтерпретації різноманітності факторів про особистість та її оточення потрібно розвивати у молодих людей відчуття професії, яке принесе максимальний успіх та задоволення у житті.

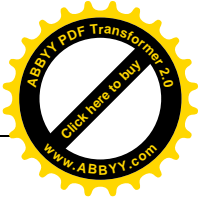
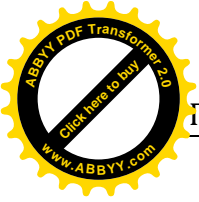
Висновки. У ході аналізу психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що в більшості праць вітчизняних і закордонних вчених професійне самовизначення старшокласників розглядається як одна із сторін особистісного самовизначення. Це знайшло своє відображення у формуванні особистісного підходу в професійній орієнтації. Це дозволяє характеризувати процес професійного самовизначення старшокласників як

процес послідовних, цілеспрямованих змін у потребнісно-мотиваційній сфері особистості (формується відповідні змісту і особливостям обраного виду професійної діяльності потреби, мотиви, інтереси, схильності, ціннісні орієнтації), в операційно-технічній, інтелектуальній і емоційно-вольовій сферах особистості (засвоюються загальнотрудові, спеціальні і профінформаційні знання, розвиваються професійно значущі якості особистості). Ці зміни, в свою чергу, викликають зміни у сфері самосвідомості, обумовлюючи розвиток професійної самосвідомості особистості. Під професійною самосвідомістю ми розуміємо особистісне утворення, яке визначає відношення людини до себе як до суб'єкта професійної діяльності, що формується у процесі самопізнання і самоаналізу і знаходить своє вираження в адекватній оцінці своїх можливостей з точки зору обраного виду професійної діяльності і здатності до подальшого професійного самовдосконалення. Різноманітність концепцій, які розповсюджені у практиці підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення, можна звести до трьох груп – структурні, мотиваційні та різні теорії індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блонский П. П. Память и мышление: Избранные педагогические и психологические сочинения : [в 2 т.] / П. П. Блонский. – М. : Педагогика, 1979. – Т. 2. – С. 118–341.
2. Божович Л. И., Психическое развитие школьника и его воспитание / Л. И. Божович, П. С. Славина. – М. : Знание, 1979. – 96 с.
3. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника / А. Е. Голомшток // Воспитательная концепция профессиональной ориентации. – М. : Педагогика, 1979. – 160 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : [в 8 т.] / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 386 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : [в 2 т.] / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 488 с.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості : Вибрані твори : [в 5 т.] / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 55–209.
8. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.
9. Holland J. L. Some exploration of a theory of vocational choice // J. Counsel // Psychol. – 1962. – V. 76. – N 26 /whole N. 545/. – P. 35–45.
10. Roe Anne. Personality structure and occupational behavior. // In: Man in World at Work – Boston, 1964. Ch. 9.
11. Super D. E. A theory of vocational development // Amer. Psychol. – 1953. – V. 8. – P. 185–190.
12. Vroom V. H. Work and Motivation. – N.Y., L: Sydney : John Wiley Sons Inc. – 1964. – 331 p.

РЕЗЮМЕ

И. Н. Мачусская. Теоретические основы профессионального самоопределения учащихся.

В статье проанализированы теоретические подходы к проблеме профессионального самоопределения учащихся в психолого-педагогической литературе. В большинстве работ отечественных и зарубежных ученых профессиональное самоопределение старшеклассников рассматривается как одна из сторон личностного самоопределения.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение личности, процесс профессионального самоопределения, профессиональная направленность личности, профессиональная ориентация.

SUMMARY

I. Machuska. Theoretical bases of professional self-determination of student.

In the article theoretical approaches are analysed to the problem of professional self-determination student in psychological and pedagogical literature. In most works of domestic and foreign scholars senior professional identity is regarded as one of the parties' personal self-determination.

Key words: professional self-determination of personality, process of professional self-determination, professional orientation of personality, professional orientation.

УДК 37.035.6:398:001.891(477)

Г. Ю. Ніколаї

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті висвітлено розвиток етнопедагогічної думки в Україні в останні десятиліття, визначено сутність понять «народна педагогіка» та «етнопедагогіка», проаналізовані основні напрями етнопедагогічних досліджень та охарактеризовано розвідки сучасних науковців у цій галузі.

Ключові слова: українська народна педагогіка, етнопедагогічні дослідження, національні виховні традиції.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття загострюються суперечності між процесами загальної глобалізації, що охоплює своїм впливом цивілізований світ, намагаючись нівелювати національні культури, усереднити або зовсім замінити їх новою ерзац-культурою, та процесами збереження і примноження національних культурних надбань, зміцнення самосвідомості кожного народу, забезпечення розквіту його культури, віри, моралі, духовності. Протидія цих двох тенденцій зачіпає майже всі сфери суспільства: економіку, політику, ідеологію, мораль, культуру, освіту, у тому числі сферу педагогічної освіти.

Реалізація прагнення України розвиватися як самостійна незалежна держава, відродити та ствердити національну самобутність повинна забезпечуватися глибокими й усебічними дослідженнями свого